

**VERSLAG VAN HET SYMPOSIUM 10
NOVEMBER**

2023

*Nieuwe inzichten en benaderingen in onderzoek naar
en onderwijs van koloniaal slavernijverleden en de
doorwerking in de Nederlands Caribische eilanden en
Suriname*

Rose Mary Allen

Op vrijdag 10 november 2023 organiseerde de Algemene Faculteit van de University of Curaçao (UoC), via haar leerstoel Cultuur, gemeenschap en geschiedenis, het symposium “Nieuwe inzichten en benaderingen in onderzoek naar en onderwijs van het koloniale slavernijverleden en de doorwerking ervan in de Nederlands-Caribische eilanden en Suriname”. Het symposium werd georganiseerd naar aanleiding van de in juni 2023 verschenen publicatie *Staat en slavernij: Het Nederlandse koloniale slavernijverleden en zijn doorwerkingen*. Dit boek is tot stand gekomen door een samenwerking tussen het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG), Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis (NiNsee) en de University of Curaçao (UoC).

Het symposium had tot doel de volgende vragen te beantwoorden: Waar staan de Nederlandse Caribische eilanden en Suriname op dit moment met onderzoek en onderwijs over het slavernijverleden en zijn doorwerkingen? Wat zijn de actuele ontwikkelingen op dit terrein, welke nieuwe inzichten zijn voortgekomen uit deze ontwikkelingen en wat betekenen deze inzichten voor verdere studie en onderwijs? Het symposium beoogde ook de ontwikkelingen concreet te verbinden met lopende en nieuwe initiatieven voor onderzoek naar en onderwijs over de geschiedenis van de Nederlandse Caribische eilanden en Suriname.

De dagvoorzitter was Mario Kleinmoedig en de rapporteur was Jeroen Heuvel. Coördinerende administratieve ondersteuning werd geboden door Sulin Passial met assistentie van studenten van de Algemene Faculteit, Aileen Avila Martinez en Rodénia Isenia. Het was een hybride bijeenkomst, waarbij zowel mensen online als ter plaatse konden deelnemen. Er waren ongeveer 60 mensen aanwezig in de zaal, 40 mensen namen online via de livestream deel vanuit Curaçao, Suriname, Aruba, Bonaire en Nederland. De deelnemers omvatten onder andere docenten, historici, juristen, sociale wetenschappers, erfgoed specialisten, vertegenwoordigers van de museale wereld, vertegenwoordigers in het onderwijs en cultuur, specialisten cultuurbeleid, taalspecialisten en andere belangstellenden over het slavernijverleden.

OCHTENDPROGRAMMA

Dr. Francis de Lanoy, de Rector Magnificus, verwelkomde de aanwezigen en benadrukte het belang van het vinden van een balans tussen emotie en ratio bij dit thema. De universiteit voelde een bijzondere verantwoordelijkheid voor het vergroten van kennis over het slavernijverleden en kolonialisme en voor het verbinden van deze thema's in de samenleving. Dit is ook een van de redenen voor de UoC om dit symposium te organiseren.

Drs. Adriënne Fernandes, de decaan van de Algemene Faculteit (AF), benadrukte in haar toespraak ‘Onderzoek en onderwijs vanuit het perspectief van de Algemene Faculteit (AF)’ het belang van geschiedenisonderwijs in het licht van nieuwe inzichten. Ze gaf een beknopte uitleg over de vier leerstoelen die verbonden zijn aan Taal, Educatie en Cultuur. Daarnaast noemde ze NWO-projecten van de AF en de Canonvensters van de geschiedenis van Curaçao (50 historische vensters) die te vinden zijn op de site van het Nationaal Archief <https://canoncuracao.cw/>

Prof. dr. Liesbeth Echteld, de managing director van het University of Curaçao Research Institute (UCRI), benadrukte in haar lezing ‘Onderzoek en onderwijs vanuit het perspectief van het University of Curaçao Research Institute (UCRI)’ het belang van inkadering en toespitsing. Ze sprak over de onlosmakelijke band tussen onderzoek aan de academie en de impact ervan op het (lokale) onderwijs. Ze illustreerde dit met het voorbeeld van de Lerarenopleiding Funderend Onderwijs (LOFO), waar een opsplitsing is gemaakt in vier niveaus: 1) het niveau van de lerende, 2) het niveau van de onderwijsprofessional, 3) het niveau van de schoolorganisatie en 4) het niveau van de maatschappij. Vervolgens besprak ze de huidige onderzoeksagenda van de LOFO.

Dr. Matthias van Rossum, arbeidshistoricus en Senior Researcher verbonden aan het Internationaal Instituut Sociale Geschiedenis (IISG), gaf via digitale weg zijn lezing ‘Een reflectie op wisselwerkingen en vergelijkingen vanuit het Nederlands-Aziatische slavernijverleden’. Hij begon met het voorbeeld ‘Van Siau naar Willemstad’, waarin hij verwees naar de gevangenneming van de bevolking van Siau in 1615, een van de eerste slaafmakingen in de Nederlandse koloniale geschiedenis van de VOC. Hij benadrukte de overeenkomsten en het overleg tussen de spelers in het Nederlandse slavernijverleden, zij het in verschillende contexten, met verschillende invullingen, maar altijd met dezelfde economische grondslag van exploitatie in de vorm van ‘cattleslavery’, waarbij mensen over lange afstanden werden verplaatst. Van Rossum wees op onderbelichte aspecten van slavernij en kolonialisme, met name de mindere aandacht voor sociale en culturele aspecten ten opzichte van de uitgebreider onderzochte politieke en economische aspecten. Hij bracht ook andere vormen van gedwongen arbeid naar voren, zoals de corveestelsels in Sri Lanka en op Java. Hij deelde inzichten over het Nederlands-Aziatische slavernijverleden waarbij hij aantoonde dat de VOC niet alleen een handelspartner was, maar ook een slavenmacht die haar soevereiniteit claimde. Hij benadrukte de impact van de VOC op samenlevingen, zoals het ontwerpen van koffievelden op Sri Lanka en het legaliseren van slavernij. De inzichten uit de Nederlands-Aziatische koloniale geschiedenis kunnen nieuwe perspectieven bieden voor het begrijpen van de Atlantische slavenhandel en de koloniale expansiepolitiek. Die wisselwerkingen (regionaal en tussen koloniale geweldsinstrumenten) vonden niet alleen plaats op één plek binnen het koloniale wereldrijk, maar juist ook tussen de verschillende

delen van het koloniale wereldrijk; Azië, het Atlantisch gebied en Europa stonden voortdurend met elkaar in contact. De betrokkenheid van Nederlanders bij de slavernij wereldwijd was geen toeval of ongeluk, maar een actieve, doelbewuste betrokkenheid. Van Rossum stelde dat verder onderzocht moet worden wat de impact van de vroege VOC-geschiedenis is geweest op de Nederlands-Atlantische geschiedenis. Ook de uitwerking van slavernij op verschillende plekken, zoals de invloed van de grote eenrichtingsstroom (*Middle Passage*) in de Atlantische wereld in vergelijking met de multi-directionele stromen (*Many Middle Passages*) in Azië, dient nader bestudeerd te worden.

Dr. Luc Alofs van de Universiteit Aruba hield zijn rede ‘Interinsulair Overleg Slavernijverleden’ online. In *Staat en Slavernij* betoogden Luc Alofs en Kenny Meyers dat hoewel er eindtermen over slavernij bestaan voor het Benedenwindse onderwijs, lesmethodes hierover ontbreken. In de bundel *Antilliaans Erfgoed, deel 2: Nu en verder* (2021) constateerde Alofs dat eindtermen over cultureel erfgoed verdeeld zijn over verschillende vormingsgebieden. Hierdoor blijven Benedenwindse leerlingen grotendeels verstoken van onderwijs over slavernij en cultureel erfgoed. Hij inventariseerde mogelijkheden om dit tekort aan te vullen en pleit vervolgens voor ‘small island slavery studies for citizen science’. Hij benadrukte de invloed van kleinschaligheid, intimiteit, economische en geografische marginaliteit, politieke ‘onderhorigheid’ en migratie op menselijke verhoudingen tijdens slavernij en daarna.

Dr. Margo Groenewoud besprak in haar online bijdrage ‘Digital Humanities: van mensen en de dingen die niet voorbij gaan’ dat de afgelopen 15 tot 20 jaar grote stappen zijn gezet in het aanbieden van digitaal materiaal voor onderzoek en onderwijs overslavenhandel en slavernij. Deze digitale bronnen hebben hun bruikbaarheid bewezen maar confronteren ons ook met aandachtspunten. Digital Humanities kunnen effectief worden ingezet voor onderzoek, onderwijs en de culturele sector in de complexe transnationale context. Het blijft echter de vraag waarom sommige verhalen uit documenten onopgemerkt en onbestudeerd blijven. De digitalisering van het Snoa Archief en het verbinden van onderzoek met slavenregisters zijn eveneens van groot belang. Een belangrijke uitdaging in onderzoek en onderwijs ligt nu in het aanpakken van de specifieke lokale context. In de Nederlandse gebieden vond slavernij en arbeidsexploitatie plaats binnen een grote diversiteit aan economische systemen, met een aanzienlijke transnationale component. De doorwerking van slavernij in zowel de laatkoloniale als postkoloniale samenlevingen gaat zowel om de beperkende impact van het systeem als om mensen die vindingrijk, ondernemend en mobiel waren. Hoe kunnen Digital Humanities in deze complexe transnationale context effectief worden ingezet voor onderzoek, onderwijs en de culturele sector? De eerste stappen van digitalisering zijn gezet: men kan de (voor)ouders opzoeken, oftewel genealogisch onderzoek doen, wat belangrijk is voor het aspect van *healing*. Voor het onderwijs betekent dit dat we op alternatieve wijze gebruik

kunnen maken van dit onderwerp en de nadruk kunnen leggen op de impact ervan. Een belangrijke nuance is dat er niet slechts één slavernijverleden is: het betreft een zeer complex systeem en complexe samenlevingen. Samenlevingen ontstaan als reactie op veranderingen elders. Ook de digitalisering van het Snoa Archief is relevant, evenals het verbinden van onderzoek aan de slavenregisters.

Dan volgt er een **Panelgesprek** met dr. Matthias van Rossum, dr. Luc Alofs en dr. Margo Groenewoud naar aanleiding van hun presentaties, met als voornaamste aandachtspunten:

- **Financiering van projecten:** Het financieren van projecten moet politiek onafhankelijk zijn. Er moet een goed beheerplan zijn voor de genoemde 200 miljoen euro (voor de drie gebieden: Caribisch Nederland, Suriname en Nederland, elk 1/3e deel van die 200 miljoen euro), anders zullen deze fondsen niet beschikbaar komen. Daarom moeten de aanvragen gezamenlijk geformuleerd worden. De vertegenwoordiging van Nederland biedt aan om een organisatorische rol te spelen bij de samenstelling van deze aanvragen. Deze rol zal echter niet inhoudelijk zijn.
- **Thema's die nog onderzocht moeten worden**
  - Er moet meer aandacht worden besteed aan andere vormen van arbeid. In de Cariben werd de lokale variant van het corveestelsel 'herendiensten' genoemd, waarbij de inheemse bevolking bijvoorbeeld vee moest drijven. Het betrof categorische verplichtingen; hoewel het geen 'slavernij' was, was het wel een vorm van koloniale dwangarbeid;
  - Er is meer onderzoek nodig naar de dwarsverbanden tussen de Indische Archipel en het Atlantische gebied;
  - Er moet een link worden gelegd met wat er in de gemeenschap wordt besproken, anders ontstaat er te veel afstand tussen de kennis in de gemeenschap en de elite, academische studies. Er is te weinig overleg tussen de academie, de overheid en de maatschappij. Daarbij komt dat er verschillende opvattingen zijn over de slavernijgeschiedenis en zijn doorwerkingen, afhankelijk van de groep in de samenleving;
  - **Geschiedonderwijs:** Het belang van een verbinding tussen onderwijs en onderzoek bracht veel discussie teweeg. Op de eilanden krijgen leerlingen in de onderbouw van havo/vwo een stukje geschiedenis in het vak 'Mens en Maatschappij', terwijl in de bovenbouw slechts beperkte aandacht wordt besteed aan staatsstructuur. Op het vwo is de situatie weer anders. De vraag is of we afhankelijk moeten zijn van één lesmethode, terwijl docenten zelf veel kennis in huis hebben en kunnen samenwerken om aan de eindtermen te voldoen. Ze kunnen zelf materiaal maken voor een methode. Anderen vinden

daarentegen dat het wel belangrijk en noodzakelijk is dat er goede methodes beschikbaar zijn als basis om aan alle eindtermen te voldoen. Er bestaat behoefte aan meer kennis over en inzicht in hoe geschiedenisonderwijs in het primair, secundair en tertiair onderwijs op de eilanden wordt onderwezen en de geschiedenisdidactiek die wordt gebruikt.

MIDDAGPROGRAMMA

Dr. Esther Captain, van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde (KITLV), ging in haar lezing ‘Over diverse doorwerkingen van het koloniale slavernijverleden: debat, betekenissen en nieuw onderzoek’ dieper in op het besluit van de redactie van *Staat en slavernij* om het thema doorwerkingen van het Nederlandse koloniale slavernijverleden nadrukkelijk aandacht te geven.

In *Staat en slavernij* wordt doorwerking opgevat als ‘de wijze waarop de geschiedenissen van slavernij op economisch, maatschappelijk, cultureel en bestuurlijk vlak hebben doorgewerkt in de overgang van de periode van wettelijk toegestane slavenhandel en slavernij tot in de negentiende en twintigste eeuw en uiteindelijk zelfs tot op de dag vandaag’. De effecten van het Nederlandse koloniale slavernijverleden zijn immers niet alleen terug te vinden op en in de tijd van het ‘plaats delict’ – de locaties in de voormalige gekoloniseerde gebieden wereldwijd waar slavenhandel en slavernij tot de afschaffing ervan ontwrichtende gevolgen op de samenleving hebben gehad. Ook de huidige samenleving in het brede Koninkrijk der Nederlanden heeft te maken met de doorwerkingen van dit verleden, in de vorm van langdurige gevolgen en voortdurende effecten op onze hedendaagse omgang met het koloniale slavernijverleden.

In haar lezing vroeg Captain zich af in hoeverre men in Nederland zich bewust is van het slavernijverleden. Als voorbeelden noemt ze: ‘Zwarte Piet is racisme’, de Ketu Koti dialoogtafels (uitwisseling van gevoelens/gedachten) waarbij mensen met elkaar spreken over het pijnlijke verleden, monumenten in de publieke ruimte en tentoonstellingen, zoals het Rijksmuseum dat twee jaar lang aandacht besteedde aan de slavernij. Ook universiteiten worden zich ervan bewust dat zij zijn opgericht met de opbrengst van plantages.

Ze pareerde de vraag van tegenstanders: ‘Hoe kunnen we het onderzoeken als er geen geschreven bronnen zijn?’ met het antwoord: oral history en kunstuitingen (los van het academisch betoog). De doorwerking tot op heden is duidelijk: slavernij is gebaseerd op eeuwenlange onbetaalde arbeid; die onbetaalde arbeid vormt het grootste deel van het perspectief. Het resulteert in minder woningbezit en het ontbreken van eigen kapitaal/huis. Ook in de geneeskunde en gezondheidszorg is er sprake van doorwerking, waarbij het proefmodel van de patiënt vaak de witte man is, terwijl de ervaringen van vrouwen of mensen met een andere huidskleur vaak over het hoofd worden gezien. Ze benadrukte dat sommige

mensen wellicht een voorkeur hebben voor andere benaderingen tot beterschap. Sensitiviteit speelt hierbij een rol, bijvoorbeeld opgroeien in een gezin waarin geweld is gedoogd. Daarnaast moet in de doorwerking niet alleen gekeken worden naar het trauma, maar ook naar de drie V's: veerkracht, verzet en vreugde.

Drs. Urwin Vyent, directeur van NiNsee, besprak in zijn 'Doorwerking in de diaspora (in Nederland) en het beschavingsoffensief' dat om goed onderzoek naar de doorwerkingen van het slavernijverleden te kunnen doen, men niet alleen naar de actuele situatie van de Afro-Caribische gemeenschappen moet kijken, maar dat juist ons begrip van de historische context op essentiële onderdelen eerst aangevuld moet worden. Doorwerkingen kunnen in het algemeen het best bestudeerd worden als gevolgen van 'coping-gedrag', voortdurende creatieve en strategische reacties van de voorouders en de nazaten op de kansen en bedreigingen waarmee de omgeving hen confronteert. Het gaat om vorming van cultuurpatronen in tijden van onderdrukking en ook verzet tegen overheersers. De impact van het leven op de plantages is niet direct overgegaan naar het hedendaagse leven in bijvoorbeeld Paramaribo, Willemstad of de Bijlmer. De transmissie ervan vond ook plaats onder steeds wisselende omstandigheden, nieuwe opgaven en nieuwe vormen van onderdrukking, waarbij de cultuur ook inzet van strijd was. Daarom moet het hele verhaal vanaf het verleden tot nu in beeld komen, wil men iets begrijpen van de doorwerkingen. Noodzakelijke aanvullingen op hetgeen door historici en cultureel-antropologen tot nog toe naar voren is gebracht, zijn in elk geval:

- Een inhaalslag voor zwarte perspectieven, met de kracht van de voorouders als uitgangspunt;
- Het schrijven van de geschiedenis van vlak na de wettelijke afschaffing van de slavernij.

Het eerste punt heeft het NiNsee tot uitgangspunt gemaakt van haar rapport over de gewenste inhoudelijke ontwikkeling van het nieuwe nationale museum over de trans-Atlantische slavernij. Kort gezegd is in tijden van activisme om de stilte rond de slavernij te doorbreken erg de nadruk gelegd op het slachtofferschap van de tot slaafgemaakte voorouders. Nu is het tijd om juist hun kracht en aspiraties te laten zien. En om dat te doen zal in aanvulling op de geschiedschrijving op basis van de archieven geput moeten worden uit bijvoorbeeld overleveringen, spreekwoorden, liedteksten en materiële cultuur. En dan komen ook de doorwerkingen vanzelf in beeld. Men zou immers kunnen zeggen dat deze door onze voorouders gemaakt zijn!

Voor wat betreft het tweede punt, een opmerkelijk hiaat in zowel de geschiedschrijving als in het collectieve bewustzijn van het koloniale verleden is hetgeen er is geschied rond de tijd

van de wettelijke afschaffing van de slavernij en kort daarna in wat genoemd is ‘de West.’ Wat de meesten nog wél weten is dat de wettelijk vrijgekomen ex-slaafgemaakten nog verplicht werden tot tien jaar contractarbeid in Suriname, deeltijds onbetaald werken. In de Antillen werd dit *paga-tera* genoemd. Wat relatief onbekend is gebleven, is dat er sprake was van een bewust beleid van de kant van het koloniale gezag om de vrijgekomenen te disciplineren op cultureel, religieus en sociaal gebied. Men was namelijk behoorlijk bevreesd voor het gedrag dat de vrijgekomen mensen zouden vertonen als de ijzeren tucht van de plantages zou wegvallen. Dit, wat de overheersers ‘beschavingsoffensief’ noemden, heeft diepe sporen nagelaten in de gemeenschappen van de voormalig slaafgemaakten en hun nazaten. Waar de slaafgemaakten op de plantages in de praktijk nog overwegend met rust gelaten werden als het ging om het beleven van de eigen cultuur en spiritualiteit, werden deze aspecten na de afschaffing van de slavernij opeens een voorwerp van overheidsbemoeienis – met alle gevolgen van dien. In de fase waarin de doorwerkingen van het leven op de plantages dus niet meer door het plantageregime zelf werden gereproduceerd, maar een onderdeel van de culturele overdracht gingen vormen, werd die overdracht meteen overheerst door een volgend conflict, namelijk dat om de eigen cultuur en spiritualiteit. En juist dergelijke complexe processen moeten ontcijferd worden om tot een goed begrip van de doorwerkingen anno nu te komen.

Drs. Jeanne Henriquez ging in haar lezing getiteld ‘Twee vliegen in een klap: speurtocht in de koloniale slavenmaatschappij van Curaçao’ in op de relatie tussen de Sefarden en de tot slaaf gemaakte zeevaarders op Curaçao. Het gezegde ‘twee vliegen in een klap slaan’ illustreert de stelling dat de Nederlandse koloniale geschiedenis verder reikt dan het huidige koninkrijk der Nederlanden in geografische zin. De vragen hierbij zijn wat deze stelling betekent voor het archiefonderzoek dat gepleegd moet worden en hoe dergelijk archiefonderzoek gebruikt zou kunnen worden ten behoeve van verder onderzoek, zowel binnen het onderwijs van de voormalige Nederlandse Antillen als van Suriname. Henriquez nam als voorbeeld de relatie tussen de Sefarden, die onderdeel uitmaakten van de lokale elite van Curaçao, en de tot slaaf gemaakte zeevaarders van Curaçao. Deze *case study* belicht het belang van geografisch onderzoek buiten de grenzen van het koninkrijk, willen we de complexiteit van de realiteit kunnen begrijpen. Zaken die onderbelicht zijn door de Nederlandse staat en zijn voorloper, kunnen meer informatie verschaffen als ze vanuit een ander oogpunt bekeken worden. Het fenomeen van gevluchte slaafgemaakten is een duidelijk voorbeeld hiervan. Multidisciplinair onderzoek vanuit diverse perspectieven zal ons beeld verscherpen van de historische realiteit die we willen belichten. Een moeilijk thema van onderzoek blijft het leven van tot slaaf gemaakten, doordat de machthebbers weinig interesse hadden om het leven van de tot slaaf gemaakten te beschrijven. Vaak zal de informatie via indirecte wijze ons bereiken.

De case study van de Sefarden bij het handeldrijven voor de Nederlandse natie binnen het Amerikaanse continent en Caribisch gebied als bruggenhoofd en het openen van nieuwe handelsroutes, helpt ons inzicht te krijgen hoe de winsten werden opgebouwd. Het werkelijke functioneren van het handelskapitalisme wordt daarmee concreter. Tegelijkertijd krijgen we meer inzicht in de rol van de tot slaaf gemaakte zeevaarders binnen dit functioneren. Zij hadden een sleutelpositie in de opbouw van het handelskapitalisme, maar waren tegelijkertijd ook de bruggenbouwers van de communicatie tussen zeevarende slaafgemaakten van Curaçao en die van elders. Met andere woorden kan vanuit het perspectief van macht vergelijkend onderzoek van twee verschillende klassen ons helpen in de speurtocht om antwoorden te vinden op diverse vragen: deze onderzoeksmethode helpt ons twee vliegen in een klap te slaan.

Tenslotte ging drs. Henriquez in op een korte beschrijving van het project ‘Opzet methode geschiedenisonderwijs over slavernijverleden op Curaçao’. Onderzoek en educatie gaan volgens haar hand in hand.

Drs. Charles do Rego MBA constateerde in zijn presentatie ‘Consistentie en dynamiek in onderzoek en onderricht over slavernij en diens doorwerking in de Nederlands-Caribische samenlevingen’ dat er relatief veel onderzoek is gedaan naar de omstandigheden waarin de slavernij (en de periode daarna) op genoemde eilanden zich ontwikkelde. Het is dus geen braakliggend terrein. Maar de invalshoeken en uitgangspunten variëren, er zijn nog genoeg historische kwesties die onvoldoende belicht zijn en er is een schaarste aan onderzoek en publicaties door lokale deskundigen. Archiefonderzoek, (her)analyse van bestaande werken, het onderkennen, orale studies, maatschappelijk onderzoek en invullen van (ondergeschoven) thema’s dienen verder gestimuleerd te worden. Daarvoor zullen ruimere en beter beschikbare faciliteiten gecreëerd moeten worden, evenals het voorkomen van onnodige bureaucratische procedures. De kwaliteit van het onderzoek en onderricht dient steeds afgewogen te worden aan internationale kwaliteitsstandaarden. Do Rego draagt ook enige bouwstenen aan voor verder onderzoek en productie van onderwijsleerplannen en lesmateriaal.

Drs. Helmut Gezius ging in zijn lezing ‘Na so blaka buba tan’ in op de resultaten van het exploratief vooronderzoek onder Afro-Surinamers naar aandachtspunten met betrekking tot slavernijverleden om te komen tot een onderzoeksagenda voor de periode 2023-2033. In het eerste kwartaal van dit jaar heeft een onderzoeksteam onder leiding van dhr. drs. Helmut Gezius onderzoek gedaan onder Afro-Surinamers. Dat onderzoek moet een aanzet geven tot het opstellen van een onderzoeksagenda voor de periode 2023 tot 2033 die een leidraad moet vormen voor diepgaander meerstemmig wetenschappelijk onderzoek naar het slavernijverleden in Suriname en als input kan dienen voor geschiedenisonderwijs in Suriname. Het kan bovendien relevant zijn voor Afro-Surinaamse organisaties die planmatig

aan de capaciteitsversterking van de Afro-Surinaamse doelgroep werken en voor personen die wetenschappelijk onderzoek willen doen naar de belangrijke vraagstukken over de welvaarts- en welzijnssituatie van Afro-Surinamers.

Drs. Hilde Neus besprak in haar presentatie ‘Vrije vrouwen in de achttiende eeuw’ haar promotieonderzoek naar vrije vrouwen in het achttiende-eeuwse Suriname, waarbij ze uitgaat van de studie naar de strenge plantagemeesteres Susanna du Plessis. Dit onderzoek onthult aspecten die de positie van vrouwen in de kolonie belichten, met betrekking tot economische, juridische en relationele aspecten. Uit de analyse blijkt dat het verhaal over de slavernij in die periode herzien zou moeten worden, omdat de persoonlijke levenslopen van bepaalde vrouwen niet overeenkomen met het gangbare beeld. Vrije gekleurde en zwarte vrouwen bleken een veel belangrijkere maatschappelijke rol te spelen dan voorheen werd aangenomen, terwijl witte vrouwen een grotere rol hadden in de slavernij-economie. Het is belangrijk op te merken dat dit betrekking heeft op ongeveer 4.000 vrouwen, terwijl er rond 1800 nog 24.000 vrouwen in Suriname waren die leden onder het juk van de slavernij.

Voornaamste aandachtspunten tijdens het plenair gesprek met alle live-sprekers in het panel:

- Hoe kunnen we vaststellen wanneer bepaald hedendaags gedrag het resultaat is van het verleden en wanneer weten we of de invloed van dit slavernijverleden is overtroffen?
- De doorwerking betreft ook wat wordt doorgegeven aan rijkdom/kapitaal dat wordt geërfd. Dit geldt eveneens voor armoede en ook voor tradities en toegang tot onderwijs, aangezien dit beeld al dan niet aanwezig is in de familie en van huis uit wordt meegegeven. Beeldvorming speelt hierbij een cruciale rol, aangezien ideeën over wie geschikt is voor een bepaalde functie vaak (onbewust?) gebaseerd zijn op het huidige personeelsbestand;
- Hoewel de slavernij is afgeschaft, blijft het verleden aanwezig en heeft het doorwerkingen in het heden. Het is interessant om te onderzoeken welke aspecten direct gerelateerd zijn aan het verleden en in welke mate deze doorwerken. Hierbij moeten we rekening houden met volkswetenschap, liederen en het effect van het beschavingsoffensief;
- Een belangrijke vraag is hoe kan al dit soort onderzoek worden geïntegreerd in het onderwijs en hoe lang het duurt voordat dit werkelijk plaatsvindt;

- Op welke manieren kan men aan de behoefte onder jongeren tegemoetkomen om hun voorouders als helden te zien in plaats van slachtoffers, zoals ze vaak worden afgeschilderd?
- Het belang van cijfers en wetenschappelijk onderzoek komt naar voren om bepaalde uitspraken te kunnen onderbouwen, zoals het onderzoeken van de verhouding tussen het aantal gemanumitteerden met bezit en de totslaafgemaakten;
- Er wordt ook gewezen op het bestaan van aannames die vaak als waarheid worden beschouwd, ondanks dat ze niet noodzakelijk overeenkomen met de realiteit. Het is cruciaal om deze aannames te identificeren en te corrigeren om een nauwkeuriger begrip van het verleden en de doorwerking ervan in het heden te verkrijgen.

Prof. dr. Rose Mary Allen sloot de dag af met haar nabeschouwing en hoe verder? Zij stelde dat ook in het Caribisch deel van het Koninkrijk en in Suriname steeds openlijker gesproken wordt over slavernij, terwijl dit lange tijd als ongewenst erfgoed is beschouwd. Door de groeiende aandacht voor het slavernijverleden en de doorwerking ervan is er meer behoefte aan onderzoek, aan meer inzicht in de relatie tussen onderzoek en onderwijs en aan *capacity-building* in dit verband. Ook is er qua onderwijs veel behoefte aan onderwijsprogramma's over slavernij op scholen. De onderzoeksagenda moet ook leiden tot een geïnformeerde, op bewijsmateriaal gebaseerde beoordeling van welk beleid en welke strategieën de Nederlandse Caribische eilanden moeten volgen voor de onderwijssector en voor een grotere betrokkenheid van het publiek bij de studie van de geschiedenis en de erfenis van de slavernij. Geen 'ivoren toren' onderzoek. De ontwikkeling van lesmateriaal op het gebied van de slavernij en de impact ervan moet een gezamenlijke inspanning zijn van relevante experts en belanghebbenden in het onderwijs.

Geschiedenisonderwijs en -onderzoek spelen een cruciale rol in het begrijpen en vormgeven van de samenleving. Allen adviseerde daarom om een volgend symposium aan geschiedenisonderwijs te wijden. Het moet een platform bieden om recente inzichten en benaderingen in het geschiedenisonderwijs en onderzoek te delen. Verder kan dit symposium een bijdrage leveren aan het bespreken van actuele vraagstukken die het resultaat zijn van historische doorwerking wat kan leiden tot een beter begrip van hedendaagse maatschappelijke kwesties

De dagvoorzitter Mario Kleinmoedig had het laatste woord. Kleinmoedig pleitte voor aandacht voor de werkwijze van Eduardo Galeano, in diens drieluik 'Memoria del fuego', om

ook mythen, oral history, liederen en dergelijke in deze belangrijke onderzoeken en studies te integreren.